

אחד מחוברות השיניים לידית המזרה בצורת מניפה; בטיפוס שני הן מחוברות בזווית ישרה למקל המחובר לידית³⁴⁴.

בציורי הדיש והזרקה המצריים לא נמצא כלי בדמות מזרה, ולזרקה שימש כלי כמין כף בעלת ידית קצרה³⁴⁵. גרמה לכך העובדה, שכרגיל לא דשו את קנייהשיבולים, כי אם רק את השיבולים עצמן, ובהיעדר קש אין כלי דמוי מזלג או מזרה מתאים, אלא דרוש כאן כלי שטוח וחסר שיניים – בדומה לרחת שהשתמשו בה בזרקה האחרונה.

ה. רחת

כבר הבאנו³⁴⁶ את הסבר חז"ל לכתוב 'אשר זורה ברחת ובמזרה', שבו הסדר הפוך, שהרי לראשונה זורים במזרה, ורק לאחר-מכן שונים וזורים את הגרגירים ברחת. הם תירצו שהמדובר ביכול שופע, 'שהדגן יתר על התבן'. שלא כמזרה שהוא דמוי קילשון בעל שיניים, הרחת היא דמוית את של ימינו.

במשנה נמנו סוגים אחדים של רחתות בהתאם לשימושיהן השונים: רחת של גרוסות טמאה; של אוצרות טהורה; של גתות טמאה; של גרנות טהורה. זה הכלל: העשוי לקבלה – טמא; לכנוס – טהור³⁴⁷. מכאן, שרחת של גרוסות – העוסקים בגריסת גרגירים – היה לה בית קיבול, ואילו רחת של אוצרות, שהשתמשו בה לכינוס התבואה והפירות במחסנים, וכן רחת של גרנות היו כמין דף שטוח – ללא בית-קיבול. צידה הרחב והשטוח של הרחת קרוי 'כונס' או 'בית מכנס'. בסיומה של עבודת הזרקה נהגו לתקוע חלק זה לתוך הפרי – ערמת הגרגירים. לדין: 'המקבל שדה ולא עשתה, אם יש בה כדי להעמיד פרי, חייב לטפל בה'³⁴⁸, קבעו, ששיעור הפרי הוא: 'כדי שתעמוד בו הרחת', ופירשו: 'שאין כונס שלו רואה פני החמה'³⁴⁹, או 'שיהא בית מכנס שלה מלמעלה'³⁵⁰. לפי השיעור הראשון אין הפרי צריך להיות גדול ביותר, שדיו שה'מכנס', קצהו הרחב של הרחת, ייתקן וישקע כולו בתוך הפרי. לפי השיעור השני צריך שידית הרחת, שהיא דקה כרגיל, תישאר עומדת בתוך הפרי, ולזה דרושה ערמת גרגירים גבוהה יותר³⁵¹.

344 ר' דלמן, עבודה ונוהג 3, 166 (ר' לעיל ציור לט).

345 ר' נרשינסקי, אטלס, ציורים: 83, 142, 143, 177, 180, 194, 231, 234.

346 לעיל ציון 323.

347 כלים פט"ו מ"ה.

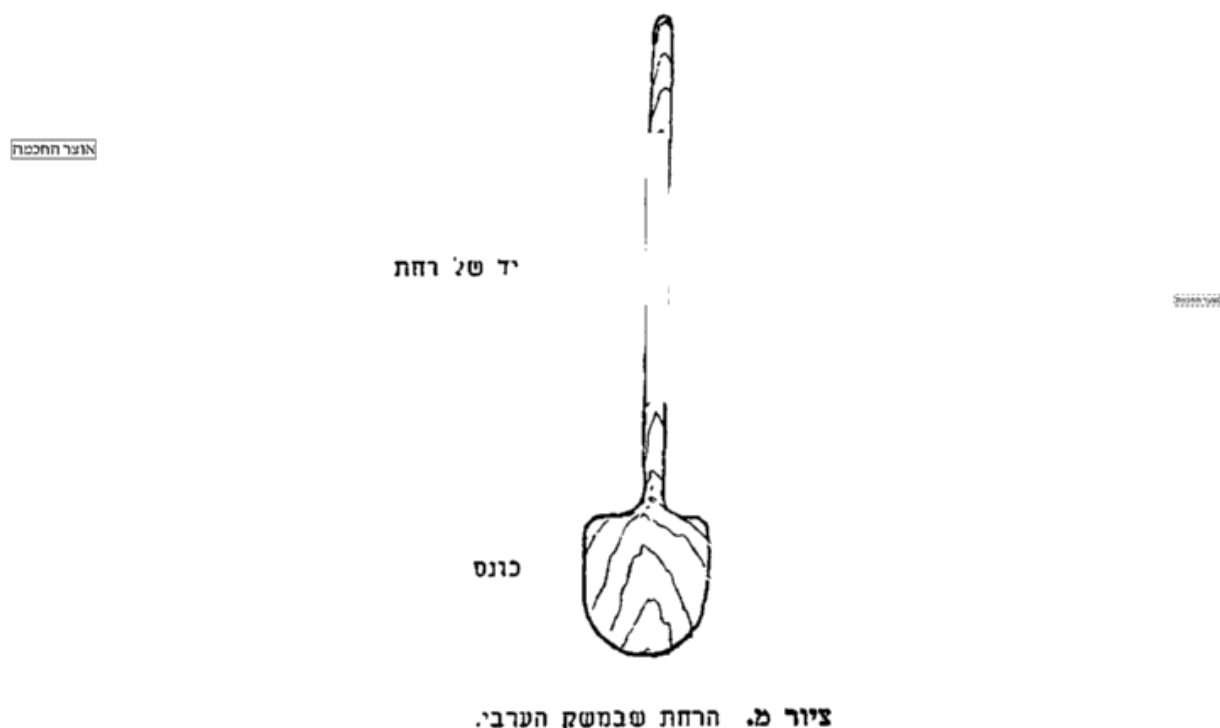
348 בבא מציעא פ"ט מ"ה.

349 בבלי שם קה סע"א. 350 ירושלמי שם פ"ט ה"ד, יב ע"א.

351 השווה גירסת הר"ח (תוספות בבלי שם, ד"ה ר"ח, הובאה בהרחבה בשטה מקובצת. על-פי גירסה זו פירש הערוך, ע' כנס, דף 258 ע"ב), ששאלת הגמרא היא: 'איבעיא להו: רחת היוצא מחד גיסא או מהאי גיסא'. ובערוך מסביר: 'לפיכך באנו לדקדק איזה צד של רחת נועץ בכרי; הצד שהוא יד של רחת והוא דק, או הצד הרחב שיש בה כמין מסגרת קטנה משני צדדיה, שזורה בה התבואה'. בבבלי ניתנה התשובה בשם ר' אבהו, שהכוונה לכרי שיש בו כדי להחזיק את הצד הרחב של הרחת. אך לפי תשובת ר' אבהו שבירושלמי היפוך הדברים, שצריך שהכונס, הצד הרחב של הרחת, יהא מלמעלה, והידית תישאר תקועה בכרי. מן הירושלמי ראינו לנוסח הר"ח, אף-על-פי שנראה, שתשובת ר' אבהו לא היתה ידועה לר"ח, לערוך ולתוספות.

צידה הרחב של הרחת קרוי כאמור 'כונס'. מכאן נראה, שהרחת שימשה גם לכינוס התבואה, אך אין לקבל את הדעה, שבתקופת המשנה שימשה הרחת 'רק לכינוס התבואה בגורן ובאוצרות, ולא היתה בשום אופן הכלי המיוחד והיחיד לזרייה'³⁵². מן המקורות ברור, שבגורן רגילה לא נעדר מקומה של הרחת ככלי זרייה. רק 'גורן שאינו קבוע' – ציין על-ידי אמורא א"י כמקום – 'שאינו זורה ברחת'³⁵³. במקרה האחרון – משהתקינו גורן ארעית, שכמות התבואה לא היתה מרובה בה, ושלא הרחיקה משדה שכן או מן העיר חמישים אמה³⁵⁴ – לא השתמשו ברחת, שהזרייה בה מפזרת את המוץ למרחקים, אלא הפרידו את המוץ מהגרגירים על-ידי נפות³⁵⁵, או שטחו את ערמת הגרגירים, והרוח העיפה ממנה את המוץ³⁵⁶.

ברור שיש להבחין בין רחת לעתר, שהאחרון הוא כאמור כלי בעל שיניים דמוי קילשון, ששימש להגשת התבואה למסלול הדיש, שעה שהרחת כלי זרייה דמוי את, ואין לזהות רחת לעתר³⁵⁷. רש"י פירש: 'רחת – פל"א, שזורין המוץ ברוח מתוך התבואה'³⁵⁸. הרמב"ם

352 דלמן, עבודה ונוהג ח"ג, 122. הוא דוחה את דעתו של קרויס, הסבור שהרחת היתה הכלי היחיד לזרייה (ארכיאולוגיה תלמודית ח"ב, 191); אכן הדעה האחרונה מוטעית, שהרי כבר ביררנו, שלזרייה שימשו גם כלים אחרים.

353 בבא בתרא כד ע"ב (מקור זה נתעלם מעיני דלמן).

354 הרחקה הדרושה 'בגורן קבוע' (משנה שם פ"ב מ"ח).

355 השווה בבא מציעא עד ע"א: 'אפשר (לזרות) בנפותא'.

356 כפירוש רש"י בבבלי בבא מציעא שם: 'שאיך הכרי גדול, אינו צריך לזרות ברחת, אלא שהרוח מנשבת בכרי והמוץ נדף מאליו. כשהכרי גדול צריך להגביה התבואה ברחת, וזרק כלפי מעלה והרוח מנשבת ודוחפת המוץ למרחק' (השווה לכאן שבת פ"כ מ"ג).

357 זיהוי רחת – עתר במדרש ובפיה"ג ר' לעיל, הערה 196.

358 בפירושו לבבא מציעא קה ע"א. פל"א-pala ברומית (=את); בל' פרוכנס: palo; צרפתית:

[1234567]

זיהה רַחַת עם 'מרה, יקראו גם־כן בערבי אל־ראחה'³⁵⁹; 'רַחַת – לוח יזרו בה התבואה'³⁶⁰. בשם רַאחָה קרוי בערבית במקומות אחדים בארץ הכלי המשמש בַּרְיָה האחרונה להפרדת המוץ מן הגרגירים, או לַרְיָה נוספת של התבן, שמטרתה הפרדת החלקים הדקים מן הגסים, וכן לאיסוף הגרגירים שבפְּרִי. כלי זה עשוי עץ ובו ידית ארוכה המסתיימת בלוח שקצותיו מעוגלים³⁶¹. מקור אחר מציין רַחַת ככלי לַרְיָה³⁶². הרַחַת הוזכרה במשנה יחד עם המזלג ככלי שבשעת הדחק ניתן להשתמש בו להגשת מאכלים בשבת³⁶³. אפשר לכן כי היתה גם רַחַת קצרה בצורת כף³⁶⁴ כמותה מצינו בציורים מצריים (ראה ציור מ, מימין).

ו. קֶסְיָה של זורי גרנות

המשנה³⁶⁵ שונה: 'קֶסְיָה³⁶⁶ של זורי גרנות, של הולכי דרכים, של עושי פשתן – טמאה; אבל של צבעין ושל נפחים – טהורה. רבי יוסי אומר: אף של גרוסות כיוצא בהן (טהורה). זה הכלל: כל העשוי לקבלה – טמא, מפני הזעה – טהור'. עוד שנינו: קֶסְיָה של שולחנות, והשיפא של לבנים – אינן בכִּי־יתן'³⁶⁷. הערוך פירש: 'קֶסְיָה – בל' יוני כירומניקא'³⁶⁸. כוונתו ל־*χειρομάνικα*, שהוראתו: שרוול. כך גם פירש הרמב"ם: 'עורות תפורות שיכניסו בהן היד – כסיה בלשוננו'. אולם פירוש זה אינו מתיישב עם תוכן משנת כלים הנ"ל. וכי במה נבדלו בתי היד של זורי הגרנות והולכי הרגל מאלה של צבעין? שהראשונים צוינו כעשויים 'לקבלה', והאחרון משמש 'מפני הזעה'³⁶⁹ גם זאת: לא ידוע משום מקור אחר שימוש בכסיה, בית־יד, אצל הזורים, וכן אין הולכי דרכים משתמשים בה בארץ.

pelle. ועיין אוצר לעזי רש"י למ' קטן (תשמ"ה) אינדקס ע' פיל"א, הגורס בכל מקום פיל"א, ולועז pele.

359 בפירושו לכלים פט"ו מ"ה. 360 בפירושו לשבת פי"ז מ"ב.

361 ר' דָּלְמָן, עבודה ונוהג ח"ג, 122.

362 מתי ג, יב; לוקס ג, יג: 'אשר בידו הרחת (ארמית: רחתא, יוונית: *πίθον*) וזרה את גרנו'.

363 שבת פי"ז מ"ב; ירוש' שם פי"ז, טז ע"ב; בבלי שם קכב סע"א. – בשם ראחה קרוי בערבית כלי דמוי־את, המשמש לרדיית הפת בתנור (ר' דָּלְמָן, עבודה ונוהג, עמ' 121).

364 רַחַת או רַחַת באכדית פירושם כף־היד (ר' במילון כן־יהודה, ע' רחת, הערה 3). 365 כלים פט"ז מ"ו.

366 כ"י קופמן: קסיה; כ"י לו: קסייה; פיה"ג שם: איכא דאמרי – קוסייה. ברמב"ם (הלכות כלים פי"ז הל"ה): 'קסיה של זורעי גרנות', ונראה שכאן שיבוש המעתיק (ר' כסף משנה שם).

367 מכשירין פ"ה מ"ח.

368 כירומניקא הוזכר בפסיקתא דר' כהנא (עמ' קסב) כפירוש ל'חוחים' בכתוב: 'וילכדו את מנשה בחוחים'. כאן הכוונה לאזיקים, ר' ערה"ש ע' כרומניקא.

369 הרמב"ם בהלכות כלים פ"ז הל"ה מפרש: 'כל העשוי לקבלה – כדי שלא יכהו קוץ, וכדי שיאחז יפה יפה – מקבל טומאה; והעשוי מפני הזעה – כדי שלא יפסד הדבר שמתעסק בו בזעת ידו – אינו מקבל טומאה'. מעין זה פירש הר"ח אלבק (בפירושו למשנה שם), שזורי גרנות והולכי דרכים אותים את המזרה או את המקל בידם – וזהו 'העשוי לקבלה'. ברם אם אמנם קסיה הוא בית־יד, הרי גם הצפעים והנפחים אותם בו את כליהם!

עצים – תולש מן הקרקע⁵⁸². הוראת קושש אפוא – עקירה. לכאן שייכים 'קישושות', שהם ענפים דקים וקוצים שתלשום או עקרום⁵⁸³. בלשון חז"ל רגיל הצירוף 'קש וגבבא'⁵⁸⁴. קש הוא החומר הנתלש או הנעקר, וגבבה הם חלקי הצמחים שנלקטים מן הקרקע⁵⁸⁵. הקש קרוי בארמית 'גילי', ואונקלוס תרגם 'לקושש קש' – 'לגבבא גילי'⁵⁸⁶. הכתוב 'התקוששו וקושו' נראה שיש לקשרו ל'קשש קש'⁵⁸⁷.

6. מוץ

בלשון המקרא ובמשנה: מוץ, וכן בערבית; בארמית: מוצא⁵⁸⁸ או מוצא⁵⁸⁹ וכן עור⁵⁹⁰. במליצה המקראית החזכר המוץ פעמים רבות כחומר דק וקל שמתקבל לאחר הדיש⁵⁹¹. חומר זה חסר ערך, שהרוח מסערת אותו מן הגורן⁵⁹². מוטיב זה חוזר ונשנה בביטויים: 'כמוץ עובר'⁵⁹³; 'כמוץ לפני רוח'⁵⁹⁴; 'כמוץ אשר תדפנו רוח'⁵⁹⁵; 'וכמוץ גנבתו סופה'⁵⁹⁶. בביטוי: 'ורודף כמוץ הרים'⁵⁹⁷ נראה, שאין הכוונה דווקא למוץ, כי אם לשרידי הצמחים

1234567

582 ספרי פיס' קיג. ועיין ירושלמי סנהדרין פ"ה כב רע"ד.
583 ר' לעיל, פרק שני – הזיבול, ציון 124 ואילך.
584 קש וגבבה צוינו במשנה כחומר הסקה שאינו משאיר גחלים (בניגוד לגפת ועצים, שבת פ"ג מ"א. ור' תוספות שם לו ע"ב, ד"ה כירה). הרמב"ם מפרש שם גבבה: 'תבן מעורב בזבל'.
נראה יותר פירוש הערוך: 'גבבה – סילתי של עצים כמו קש'. הכוונה לקוצים וצמחים יבשים שנלקטים בשדות.

585 פירשתי שלא כאונקלוס, המתרגם 'מקושש' – 'מגבב'.
586 'גילי דחיתא' הוא קש החיטים (נדה כו ע"א). במונח גילי צוין גם קש של עדשים (ביצה יד ע"א). אמנם בלשון המשנה יש מונח מיוחד לקש הקטניות: עצה (אהלות פ"ח מ"א).
587 צפניה ב, א. כאן נאמר: 'התקוששו וקושו, הגוי לא נכסף'. ונראה שיש לקשר לכאן 'מוץ' שבכתוב הכא: 'בטרם לדת חוק, כמוץ עבר יום, בטרם לא יבוא עליכם חרון אף ד'; פסוק זה, שרבו הפירושים לו, אפשר שמתפרש כך: הנביא ממשיך את עם ישראל לשדה שלף. שכבר נקצרה תבואתו, אך נשתייר בו הקש, שארית הפליטה, שעדיין יש בו קצת תועלת (למאכל בהמה, להכנת טיט או להסקה). הנביא מזהיר שגם שרידים אלה של הקציר (הנמשל שארית פליטי החרב. השווה משל האלה והאלון, שנשתיירה מהם ה'מצבת' – הגדם – סמל ה'עשיריה' – שארית הפליטה; ישעיה ו, יג) עשויים להישרף, כפי שהאיכר נוהג לשרוף את השלף. ויותר מזה – כפי שרגילים לשרוף את המוץ, אותו עלול חרון אף ד' לשרוף מבלי שיישאר ממנו שריד.

588 בתרגום הפסוקים ישעיה לט, ה; הושע יג.ג. וכן הוא בירושלמי סנהדרין פ"י, כז ע"ד.

589 תרגום תהלים א, ד; לה, ה; איוב כא, יח.

590 דניאל ב, לה: 'והורו כעור מן אדרי קיט'.

591 ישעיה מא, טו-טז.

592 שם; הושע יג, ג; והשווה דניאל שם.

593 ישעיה כט, ה. והשווה צפניה ב, ב (ר' לעיל, הערה 587).

594 תהלים לה, ה.

595 שם א, ד.

596 איוב כא, יח.

597 ישעיה יז, יג.

היבשים שהתפוררו בקיץ והרוח מעיפתם, במיוחד בהרים, למרחקים⁵⁹⁸. אמנם מבחין המדרש בין 'מוץ הרים', שהוא קל ויבש, לבין 'מוץ שבבקעה' שהוא לח⁵⁹⁹. המוץ לא רק שאינו מועיל, אלא הוא מזיק. לפי ההלכה 'מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה. לא יעשה אדם גורן קבוע בתוך שלו, אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח. ומרחיק מנטיעותיו של חברו ומנירו, כדי שלא יזיק'⁶⁰⁰. הבבלי מנמק⁶⁰¹, שהמוץ הנופל על פרחי הדלועיים גורם להתייבשותם, כנראה על-ידי כך שהוא מונע את האבקתם⁶⁰²; והוא פוגע בניר 'מפני שעושה אותו גלל'⁶⁰³. גם בתבן, המשמש לטיוח הכותל, אסור שיהיה מוץ, שזה עשוי לערער את הכותל, כנראה מפני שהוא סופג לחות⁶⁰⁴. המוץ מפריע מאוד לזורים את התבואה, שהוא חודר לגוף, ובמיוחד בין השערות⁶⁰⁵. כדי למנוע זאת היו זורי הגרנות חובשים קשוח על ראשם⁶⁰⁶. גם לבהמה מזיק המוץ שבתבן התבן, שהוא חודר לכלי הנשימה. כדי להכשיר את התבן למאכל בהמה היו כוברים אותו, או שהניחוהו 'על גבי מקום גבוה, כדי שירד המוץ'⁶⁰⁷. המוץ הוא מוצר הגורן, שאינו ראוי לשום דבר; ובמשל 'התבן הקש והמוץ' נאמר עליו, שזורים אותו לרוח⁶⁰⁸. בתיאור החורבן והבצורות שפקדו את הארץ נאמר: 'אין דגן ביהודה ואין תבן בגליל' — אלא מוץ⁶⁰⁹.

גורן ובה ערמות חטים מוקפות סייגים

598 פירוש זה — מוץ שרידי צמחי הקיץ — מתאים להמשכו של הכתוב: 'וכגלגל לפני סופה'. כאן הכוונה לצמחי-בר אחדים — ובמיוחד לעפוכית הגלגל — שגבעולה נשבר בסוף-הקיץ והרוח מעיפה את הערמות של צמחים אלה למרחקים. ר' תיאורה ב'עולם הצומח המקראי', עמ' 214.

- 599 מדרש תהלים לפ"א, א. 600 בבא בתרא פ"ב מ"ח. 601 שם כד ע"ב.
 602 לפי גירסת הר"ח: 'דאזיל אבקה ויתבי על פרח בליכיה ומצבי ליה'. המיוחס לר"ג: ומצבי ליה — ומנפחו ומייבשו. ג"א: ומצוי ליה, כלומר מייבשו, שהמוץ עשוי לייבש את הצלקת. כאן בדלועיים הפרחים חד-מיניים — זכריים ונקביים לחוד, והמוץ מפריע במיוחד להאבקה.
 603 ר' לעיל, פרק שני — הזיכול, ציון 34.
 604 ירושלמי סנהדרין פ"י, כז ע"ד: 'אהן מוצא דבגויה הוא מרעע כתליא'.
 605 בראשית רבה סה, טו, במשל על הקירח המסיר בקלות את המוץ שעל ראשו, אך בשער ה'קָן' — בעל הקווצות — המוץ חודר לשערות.
 606 ר' לעיל, בפרקנו, ציון 366 ואילך על 'קסיה של זורי גרנות'.
 607 שבת פ"כ מ"ג. 608 ר' לעיל הערה 374. 609 אבות דר' נתן ספכ"ז.